

Anna Zellma*
Olsztyn

SZKOLNE NAUCZANIE RELIGII WOBEĆ ZADANIA PRZYGOTOWANIA MŁODZIEŻY DO KONSTRUKTYWNEGO ROZWIĄZYWANIA KONFLIKTÓW W MAŁŻEŃSTWIE I RODZINIE¹

Współczesne szkolne nauczanie religii podejmuje różne zadania edukacyjne w środowisku szkolnym. Koncentrują się one wokół nauczania i wychowania integralnego. Centralne miejsce wśród tych zadań zajmuje wspieranie katechizowanych w formacji ludzkiej i chrześcijańskiej. Dokonuje się ono poprzez podejmowanie tematyki z zakresu szeroko rozumianej antropologii chrześcijańskiej, pedagogiki

***Anna Zellma**, dr hab, absolwentka KUL-u (doktorat z katechetyki) – adiunkt w Katedrze Katechetyki i Pedagogiki Religii na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół katechezy integralnej, a zwłaszcza katechezy młodzieży, edukacji regionalnej w katechezie i dydaktyki nauczania religii w różnych grupach uczniów (także dzieci autystycznych i w klasach integracyjnych). Jest autorką dwóch monografii (*Katechetyczny wymiar edukacji regionalnej*, t. 1, 2, Olsztyn 2001; *Wielostronne aktywizowanie młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Studium w świetle „Programu nauczania religii katolickiej” z 2001 roku*, Olsztyn 2006) oraz licznych publikacjami w czasopismach naukowych i w recenzowanych opracowaniach zbiorowych.

¹ W artykule zostanie podjęta analiza podstawowych dokumentów odnoszących się do szkolnego nauczania religii. Chodzić będzie o następujące dokumenty: Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (PPK), Kraków 2001; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001. Wspomniana analiza poprzedzona zostanie zarysowaniem ujęcia psychologiczno-pedagogicznego konfliktów w małżeństwie i rodzinie.

i psychologii oraz kształtowanie postaw społecznych, moralnych i religijnych. W obszar tych działań wpisuje się dalsze i bliższe przygotowanie młodzieży do życia w małżeństwie i rodzinie. Obejmuje ono zróżnicowaną problematykę małżeńsko-rodzinną rozpatrywaną w perspektywie nauczania Kościoła katolickiego i współczesnych nauk o człowieku, np. psychologii rodziny. Istotną kategorią tematyczną dla tych działań katechetycznych wydają się konflikty w małżeństwie i rodzinie oraz rozwijanie umiejętności związanych z ich rozwiązywaniem. Powstają zatem pytania: jak powyższa problematyka zostaje podjęta w szkolnym nauczaniu religii? Na czym polega realizacja w toku lekcji religii² zadania przygotowania młodzieży do konstruktywnego rozwiązywania konfliktów w małżeństwie i rodzinie? Znalezienie odpowiedzi na powyższe pytania wymaga odwołania do programu nauczania religii w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych. Tylko tego typu badania mogą dostarczyć rzetelnych rozwiązań postawionych wyżej problemów. Jednak, aby lepiej zrozumieć podjętą problematykę i ukazać ją w kontekście tak istotnych dla szkolnej katechezy nauk społecznych, trzeba najpierw odwołać się do analiz psychologów i pedagogów. Następujący w dalszej kolejności wywód będzie miał charakter katechetyczny. Podjęta tu zostanie analiza teoretyczna, oparta na programach nauczania religii w gimnazjum i w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych.

UJĘCIE PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE KONFLIKTÓW W MAŁŻEŃSTWIE I RODZINIE

W literaturze psychologicznej i pedagogicznej końca XX i początku XXI wieku daje się zauważyć wzrost zainteresowania konfliktami w małżeństwie i rodzinie³. Są one ujmowane i interpretowane z różnej perspektywy i w różnych kontekstach, zależnie od specyfiki sytuacji konfliktowej. Zawsze jednak badacze zgodnie twierdzą, że termin „konflikty w małżeństwie i rodzinie” wskazuje na konflikty interpersonalne, występujące nieodłącznie w życiu małżeńsko-rodzinnym, angażujące poszczególnych członków rodziny i spełniające w ich rozwoju osobowym znaczącą rolę⁴. Termin ten jest więc określeniem kontekstualnym,

² Celem doprecyzowania w tym miejscu należy dodać, że termin „tok nauczania” stosowany jest w niniejszym przedłożeniu na oznaczenie przebiegu lekcji według pewnego planu zadaniowego. Nie chodzi tu zatem o charakterystyczny dla danego typu zajęć tok lekcji podającej, problemowej, eksponującej, praktycznej (ćwiczeniowej), lecz jedynie o planowany przez nauczyciela przebieg zajęć ukierunkowany na podejmowanie tematyki dotyczącej rozwiązywania konfliktów w rodzinie.

³ Świadczą o tym następujące opracowania: J. Gajda, *Dziecko a konflikty małżeńskie*, Warszawa 1986; A. Olubiński, *Konflikty małżeńskie a warunki i efekty wychowania w rodzinie (studium eksploracyjne)*, Toruń 1987; tenże, *Konflikty rodzice – dzieci. Dramat czy szansa? (wzory i wzorce)*, Toruń 2002; M. Ryś, *Konflikty w rodzinie – niszczą czy budują*, Warszawa 1998; E. Trylińska-Tekielska, *Konflikty w systemie rodzinnym: dorastająca młodzież i osoby dla niej znaczące*, Warszawa 2005.

⁴ Por. np. K. Bar, *Konflikty i kryzysy w małżeństwie i w rodzinie*, „Małżeństwo i rodzina”, 4, 1–2 (2005), s. 57–64; J. Olubiński, *Konflikty małżeńskie...*, s. 11, 12.

nawiązującym do psychologicznych aspektów sytuacji społecznych. Najczęściej psychologowie i pedagodzy ujmują konflikty w małżeństwie i rodzinie w dwojakim znaczeniu. Najpierw odnoszą je do swoistego stanu rozbieżności, sprzeczności, odmiennych interesów, potrzeb i dążeń ujawniających się w formie negatywnych lub nawet wrogich postaw czy zachowań pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny (np. pomiędzy rodzicami i dziećmi, między samymi małżonkami, między wnukami a dziadkami, między rodzeństwem)⁵. Następnie badacze analizują konflikt w małżeństwie i rodzinie w kontekście relacji interpersonalnych. Z tej perspektywy przyjmują, że konflikty w małżeństwie i rodzinie to

taki rodzaj interakcji między członkami rodziny, który polega na dążeniu jednej ze stron do określonego stanu rzeczy, wtedy, gdy druga strona chciałaby jego zmiany, bądź na różnicy stanowisk obu partnerów co do celów lub sposobów osiągnięcia danego stanu rzeczy⁶.

Biorąc pod uwagę powyższe określenia, można stwierdzić, że termin „konflikty w małżeństwie i rodzinie” wskazuje na złożone sytuacje społeczne. Stąd też wielu autorów, analizując tę problematykę wymienia szczegółowe rodzaje konfliktów. Najczęściej są to konflikty między małżonkami, konflikty dzieci z rodzicami, konflikty między rodzeństwem oraz tzw. konflikt pokoleń⁷.

Badacze przyjmują, że pierwszy z wyżej wymienionych konfliktów to, innymi słowy, konflikt małżeński. Obejmuje on

swoisty rodzaj relacji interpersonalnych między małżonkami, który polega na wyraźnie uświadomionych nawzajem niezgodnych, przeciwstawnych czy sprzecznych nastawieniach wyrażających się w formie negatywnych lub nawet wrogich postaw czy konkretnych zachowań⁸.

O ich powstaniu decyduje szereg czynników psychicznych i społecznych, takich jak np. cechy temperamentalne i osobowościowe, aspiracje życiowe, preferowane wartości, pełnione role społeczne, zamiłowania, zainteresowania, potrzeby psychiczne⁹.

Kolejny konflikt wyodrębniany w ramach konfliktów małżeńsko-rodzinnych dotyczy relacji między dziećmi a rodzicami. Obejmuje on układ wzajemnych odniesień i interakcji zachodzących między rodzicami a ich potomstwem, pod-

⁵ Por. J. Guttman, A. Ben Chen, L. Amnon, *Withdrawal threshold in interpersonal conflict among adolescents of divorced parents*, „Educational Psychology” 19,2 (1999), s. 181 n.; A. Rabe, *Conflict*, w: *The Penguin Dictionary of Psychology*, red. A. Raber, Great Britain 1985, s. 146.

⁶ A. Olubiński, *Konflikty małżeńskie...*, s. 11, 12.

⁷ Por. np. E. Trylińska-Tekielska, *Konflikty w systemie rodzinnym...*, s. 11 n.

⁸ J. Dzierżanowski, *Konflikty małżeńskie jako problem duszpasterski w świetle dokumentacji Sądu Biskupiego w Opolu (1980–1989)*, Opole 2000, s. 26.

⁹ Zob. M. Ryś, *Jakość związku małżeńskiego a poziom bliskości i sposoby rozwiązywania przez nich konfliktów*, „Studia Psychologica” 3,5 (2004), s. 201–206.

czas których powstają wyraźne rozbieżności interesów, potrzeb, dążeń, aspiracji i postaw¹⁰. Zwykle tego rodzaju sytuacje w relacjach rodzice–dzieci mają charakter zewnętrzny. Ujawniają się zatem w konkretnym działaniu i zwykle przybierają formę kłótni. Dzieci częściej niż rodzice przejawiają też tendencję do izolacji, milczenia, buntu, agresji. Dzieje się tak między innymi dlatego, że występuje tzw. luka pokoleniowa¹¹. Dotyczy ona różnic w funkcjonowaniu indywidualnym i społecznym oraz preferencji odmiennych wzorów i wartości kulturowych. Do tego dochodzą inne uwarunkowania, między innymi dezintegracja osobowości dorastających dzieci, różnego rodzaju dysfunkcje rodziny (w tym także brak więzi emocjonalnej), trudna sytuacja materialna w rodzinie, sposób dyscyplinowania dzieci przez rodziców oraz styl wychowania w rodzinie. Wszystkie te czynniki mają wpływ na przedmiot konfliktów. Stąd też prowadzą do powstania między rodzicami a dziećmi sprzeczności w zakresie preferowanych wartości, stylu bycia, podejścia do obowiązku szkolnej nauki, prawa dysponowania wolnym czasem i sposobu spędzania go poza domem, wyboru środowiska rówieśniczego, podporządkowania się rodzicom w ich decyzjach, świadczenia pomocy w domu¹². Znamienny jest fakt, że każda z sytuacji konfliktowych między rodzicami a dziećmi przyczynia się do zmian w systemie życia rodzinnego. Zdaniem psychologów, pozytywnie rozwiązywane konflikty służą budowaniu więzi w rodzinie i wspomagają proces rozwoju osobowości zarówno rodziców, jak i dzieci¹³.

Jak wynika z badań psychologiczno-pedagogicznych, specyficzną kategorią konfliktów w rodzinie są konflikty między rodzeństwem¹⁴. Powstają one w wyniku różnych interakcji pomiędzy rodzeństwem, gdzie każda ze stron wyraźnie uświadamia sobie dysonanse, sprzeczności interesów, dążeń, aspiracji, postaw, które ich dzielą w danej kwestii. Tego rodzaju konflikty mogą przybierać formę wrogości i czynnej walki, ale także kłótni, sporu, agresji werbalnej, a niekiedy także przemocy fizycznej. I chociaż konflikty między rodzeństwem należą do sporów wewnątrzrodzicznych, to ich główną przyczyną są odmienne poglądy rodzeństwa, kontrastujące ze sobą cechy charakteru, różnica temperamentów, odmienne dążenia i aspiracje oraz brak aprobaty dla stylu życia brata lub siostry¹⁵. Czasami także niewłaściwe

¹⁰ Por. N. Frude, *The Family*, w: *Psychology for teachers*, red. D. Fontana, Londyn 1981, s. 37.

¹¹ Por. T. Rostowska, J. Rostowski, *Osobowościowe determinanty konfliktu międzypokoleniowego w rodzinie*, w: *Edukacja prorodzinną*, red. M. Chymiuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 41–43.

¹² Por. I. Obuchowska, *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 178, 179.

¹³ Por. tamże; E. Trylińska-Tekielska, *Konflikty w systemie rodzinnym...*, s. 14 n.

¹⁴ Por. P. Poręba, *Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego*, Warszawa 1981; E. Sujak, *Wykorzystanie sytuacji konfliktowych w wychowaniu rodzinnym*, w: *Wychowanie w rodzinie*, red. F. Adamski, Kraków 1982, s. 398.

¹⁵ Por. M. Cywińska, *Konflikty interpersonalne w okresie późnego dzieciństwa*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 50,1 (2005), s. 173–185.

postawy rodziców, którzy nie potrafią zindywidualizować własnego podejścia do poszczególnych dzieci lub też przejawiają zachowania świadczące o faworyzowaniu jednego dziecka, przyczyniają się do powstania konfliktów między rodzeństwem¹⁶. W dalszej konsekwencji konflikt z rodzeństwem może prowadzić do zerwania więzi emocjonalnej w relacjach wewnątrzrodzinnych.

Zdaniem psychologów, złożoność układu określanego terminem „konflikty w małżeństwie i rodzinie” obejmuje także konflikt pokoleń, określany międzypokoleniowym¹⁷. Chodzi w nim głównie o dezintegrację w relacjach między osobami w różnym wieku, reprezentującymi starsze i młodsze pokolenie. Właśnie u podstaw tego konfliktu najczęściej znajduje się różnica w systemach wartości i sposobów zachowania. Do tego dochodzi obustronny kryzys komunikowania społecznego prowadzący do nieporozumień, obojętności, braku zapotrzebowania na dialog¹⁸.

Poza analizą wyżej opisanych konfliktów w małżeństwie i rodzinie psychologowie i pedagodzy wiele uwagi poświęcają stylom i sposobom ich rozwiązywania. Zgodnie twierdzą, że działania typu „zwycięstwo” i „porażka” mają charakter destrukcyjny¹⁹. Polegają one na tym, że rodzic rozstrzyga, jak rozwiązać konflikt i on wybiera rozwiązanie, podając je dziecku jedynie do wiadomości i akceptacji. Jeżeli rozwiązanie nie podoba się potomkowi, wtedy rodzic, stosując perswazję, namawia dziecko do przyjęcia rozwiązania. Gdy ta metoda zawodzi, rodzic używa swojej władzy i autorytetu. Nie ma więc tu miejsca na dialog i wspólne poszukiwanie dobra. Rodzice odnoszą pozorne zwycięstwo, a dzieci odczuwają porażkę. Często bywa sytuacja odwrotna: rodzic zostaje osobą pokonaną, a dziecko zwycięzcą. Obok takich destrukcyjnych sposobów rozwiązywania konfliktów psychologowie wymieniają milczenie, chwilowy kompromis i uległość²⁰.

Zdaniem psychologów i pedagogów, konstruktywne rozwiązywanie konfliktów w małżeństwie i rodzinie wymaga poszanowania godności każdej osoby, respektowania prawa poszczególnych osób do szczerego wyrażania własnych uczuć i emocji wywołanych sytuacją konfliktową, dialogu, przebaczenia, autentycznego poszukiwania rozwiązań oraz zaangażowania w wypełnianie postanowień²¹. Ważną rolę spełnia tu poszanowanie odmiennego zdania każdego członka rodziny, szacunek dla jego odmienności psychicznej oraz stała komunikacja wewnątrz rodziny. Respektowanie powyższych zasad sprzyja zastosowaniu metod ukierunkowanych

¹⁶ Por. tamże.

¹⁷ Por. T. Rostowska, J. Rostowski, *Osobowościowe determinanty...*, s. 41–43.

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Więcej na ten temat można znaleźć np. w: H. Gürtler, *Jak rozwiązywać konflikty w rodzinie: uśmiech zamiast łez*, Warszawa 2003.

²⁰ Por. E. Wesołowska, *Konflikt w procesie sprawowania władzy rodzicielskiej*, „Auxilium Sociale” 2 (2004), s. 84–92.

²¹ Por. E. Trylińska-Tekielska, *Rola dzieci i rodziców w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, „Człowiek, Niepełnosprawność, Społeczeństwo” 1 (2007), s. 21–33.

na konstruktywne rozwiązywanie konfliktów. Przy czym badacze najczęściej proponują metodę bez porażek²², negocjacje²³ i mediację²⁴. Każda z tych metod opiera się na dialogu oraz wymaga odpowiedniego czasu i miejsca na realizację. Co więcej, zmierza do rozwiązania konfliktów w sposób demokratyczny, czyli do wypracowywania strategii postępowania zadowolających wszystkich członków rodziny. Aby takie rozwiązania były możliwe, potrzebna jest odpowiednia wiedza i umiejętności nabywane między innymi w procesie szkolnej edukacji.

KONFLIKTY W MAŁŻEŃSTWIE I RODZINIE JAKO ZAGADNIENIE TEMATYCZNE W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ KATECHEZY I W PROGRAMIE NAUCZANIA RELIGII

Problematyka konfliktów w małżeństwie i rodzinie zawsze wzbudzała zainteresowanie osób odpowiedzialnych za katechizację młodzieży. Obowiązująca od 2001 roku podstawa programowa katechezy i program nauczania religii w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych poświęcają tym zagadnieniom więcej uwagi. Warto zauważyć, że autorzy wyżej wymienionych dokumentów nie posługują się terminem „konflikty w małżeństwie i rodzinie”, tylko stosują określenie „konflikty w rodzinie”. Faktycznie jednak, jak wynika z analizy poszczególnych propozycji opisanych w podstawie programowej katechezy i programie nauczania religii, mają na uwadze szerokie spectrum rozbieżności i sprzecznych interesów występujących zarówno w relacjach między małżonkami, jak też między rodzicami a dziećmi oraz między starszym pokoleniem (np. dziadkami) a młodszym (np. wnukami)²⁵.

²² Metoda ta została opracowana przez T. Gordona. Polega ona na wypracowaniu rozwiązania zadowolającego dwie strony konfliktu. Autor proponuje 6 kroków metody bez porażek: 1) rozpoznać konflikt i nazwać go; 2) znaleźć możliwe rozwiązanie; 3) krytycznie ocenić niektóre możliwe rozwiązania; 4) decydować się na najlepsze do przyjęcia rozwiązanie; 5) wypracować sposoby realizacji tego rozwiązania; 6) po upływie określonego czasu ocenić, jak rozwiązanie sprawdziło się w życiu. Zob. więcej na temat tej metody np. w: T. Gordon, *Wychowanie bez porażek: rozwiązywanie konfliktów między rodzicami a dziećmi*, Warszawa 2008¹⁵.

²³ Termin ten wskazuje na formę porozumiewania się przeciwnych stron konfliktu, gdzie zainteresowani składają wzajemne propozycje i kontrpropozycje, a problem jest rozwiązany pod warunkiem, że obie strony osiągną zgodę i zaakceptują jedno z proponowanych rozwiązań. Zainteresowanych tą metodą odsyła się m.in. do: T. Biernat, *Negocjacje w życiu rodzinnym*, „Wychowanie na co dzień” 12 (1997), s. 24, 25; Z. Uniszewski, *Konflikty i negocjacje*, Warszawa 2000.

²⁴ Mediacja jest dobrowolnym porozumieniem się stron będących w konflikcie w obecności osoby trzeciej, która jest bezstronna, czyli mediatora. Metoda ta wymaga pośredniczenia w sporze, a mediator jest osobą, która wspomaga negocjacje stron konfliktu. Więcej na ten temat można znaleźć np. w: J. Glover, *Mediation in a family court setting: Does it work?*, „Child Care in Practise” 14,3 (2008), s. 293–310; B. Pasiut, *Mediacja jako forma pomocy rodzinie w sytuacjach konfliktowych*, „Państwo i Społeczeństwo”, 5,3 (2005), s. 201–206; A. Scharlach, W. Li, T.B. Dalvi, *Family conflict as mediator of caregiver strain*, „Family Relations” 55,5 (2006), s. 625–635.

²⁵ Por. np. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001 (odtąd skrót PPK); Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji

Warto też zauważyć, że autorzy dokumentów programowych nauczania religii w szkole planują tematykę konfliktów w małżeństwie i rodzinie w dwojaki sposób. Po pierwsze uwzględniają ją pośrednio – w jednostkach tematycznych, które pozwalają na odwołanie do różnych sprzeczności przeżywanych przez człowieka w relacjach interpersonalnych. Drugie podejście wiąże się z tematami wprost traktującymi o małżeństwie i rodzinie, w tym także nawiązującymi do występujących w niej konfliktów. Dodatkowo działania te zostają wzmocnione dzięki korelacji nauczania religii z przedmiotami szkolnymi i ścieżkami edukacyjnymi. Wszystkie zadania i treści projektowane przez autorów podstawy programowej i programu nauczania religii mają na celu nie tylko przekaz wiedzy, ale także rozwijanie umiejętności niezbędnych do konstruktywnego rozwiązywania konfliktów. Tym samym służą realizacji całościowego przygotowania młodzieży do pozytywnego rozwiązywania konfliktów w małżeństwie i rodzinie.

Autorzy *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* opracowanej do gimnazjum już we wprowadzeniu podkreślają konfliktowy charakter wieku dorastania i wskazują na różne płaszczyzny, w których ujawniają się konflikty. Jedną z nich są relacje z rodzicami. Słusznie więc twierdzą wspomniani autorzy, że tego rodzaju konflikty „[...] wynikają między innymi z napięcia powstającego między potrzebą samodzielności a ograniczeniami narzucanymi przez rodziców, pomiędzy dążeniem do niezależności a potrzebą oparcia [...]” (PPK, s. 48). Już na tej podstawie można stwierdzić, że problematyka konfliktów w małżeństwie i rodzinie stanowi punkt wyjścia w podejmowaniu działań katechetycznych w gimnazjum. Implikuje ona wspomaganie młodzieży w przygotowaniu do umiejętnego wyboru dobra w konkretnych sytuacjach życiowych (także w sytuacjach konfliktowych) oraz wdrażanie do przestrzegania przykazania miłości w zakresie indywidualnym i społecznym (por. tamże, s. 55, 56). Dokonuje się to między innymi poprzez przekaz wiedzy na temat miłości i sposobów jej przeżywania (por. tamże, s. 58). W sposób szczególny osiągnięciu powyższych celów służy korelacja nauczania religii z wiedzą o społeczeństwie. Autorzy podstawy programowej katechezy w gimnazjum zakładają obszary korelacji wprost związane z problematyką konfliktów w rodzinie i ich rozwiązywaniem (por. tamże, s. 62). Słusznie wpisują je w obszar wychowania do życia w rodzinie. Jest to naturalna konsekwencja wyakcentowania funkcji wychowawczej nauczania religii w środowisku szkolnym.

Również w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* dla szkół ponadgimnazjalnych zaplanowano działania związane z przygotowaniem

Episkopatu Polski, *Program nauczania religii dla gimnazjum „Wierzyć Chrystusowi”*, nr programu AZ-3-01/1, w: tenże, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 75–106 (odtąd skrót PNRG); tenże, *Program nauczania religii dla liceum profilowanego „Świadek Chrystusa”*, nr programu AZ-4-01/1, w: tenże, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 107–140 (odtąd skrót PNRL); tenże, *Program nauczania religii dla szkoły zawodowej „Z Chrystusem”*, nr programu AZ-5-01/1, w: tenże, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 141–160 (odtąd skrót PNRZ).

młodzieży do rozwiązywania konfliktów w małżeństwie i rodzinie. Wyakcentowano jednak wspieranie młodych w nabywaniu umiejętności dialogu ze światem (w tym z różnymi środowiskami) oraz w odkrywaniu małżeństwa i rodziny jako jednej z możliwości realizacji powołania chrześcijańskiego (por. tamże, s. 75, 76). Ta perspektywa teleologiczna wyznacza tematykę związaną z konfliktami w rodzinie i sposobami ich rozwiązywania (por. tamże, s. 77). W ramach korelacji z wychowaniem do życia w rodzinie autorzy słusznie akcentują wspieranie młodych w kształtowaniu prawidłowych relacji we własnej rodzinie. Wprost planują tematykę dotyczącą konfliktów w rodzinie (por. tamże, s. 86, 95). Poszerzają ją o ukazanie przyczyn takich sytuacji. Akcentują także potrzebę zaznajamiania młodzieży z zasadami konstruktywnego rozwiązywania konfliktów (por. tamże). Można przyjąć, iż takie podejście do problematyki sytuacji konfliktowych w małżeństwie i rodzinie oraz sposobów ich rozwiązywania wynika wprost z realizowanego w szkołach ponadgimnazjalnych bliższego przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie. Służy także nabywaniu umiejętności dojrzałego funkcjonowania w życiu rodzinnym. Projektowane zatem przez autorów podstawy programowej zagadnienia tematyczne związane z sytuacjami konfliktowymi w rodzinie mają charakter wychowawczy. Ich uszczegółowienie powinno mieć miejsce w programach nauczania religii.

Zaskakująca okazała się analiza programu *Wierzyć Chrystusowi* (por. PNRG, s. 75–106). Autorzy nie podjęli bowiem wprost tematyki konfliktów w małżeństwie i rodzinie. Chociaż swoją uwagę skoncentrowali na zagadnieniach objawiających prawdę o Bogu i człowieku, to jednak brakuje tu wyraźnego odwołania do konfliktów (por. tamże). Pośrednio możliwość podejmowania tematyki dotyczącej sytuacji konfliktowych w rodzinie daje się zauważyć w III klasie gimnazjum. Podejmując zagadnienia traktujące o praktykowaniu miłości jako konkretnej formy odpowiedzi na Boże powołanie do świętości, katecheta może wspomnieć o konfliktach w rodzinie jako szansie rozwoju samego siebie i przekraczania własnego „ja”. Poza tym korelując treści nauczania religii z geografią, można nawiązać do sytuacji konfliktowych w rodzinie i sposobów ich rozwiązywania. Autorzy zaplanowali bowiem zaznajomienie młodzieży ze źródłami konfliktów i próbami rozwiązania sytuacji konfliktowych (por. tamże, s. 100). Warto tę tematykę poszerzyć o zróżnicowane relacje w rodzinie. W ten sposób nastąpi odwołanie do doświadczenia młodzieży i ich wiedzy osobistej. Same zaś treści nauczania religii staną się aktualne dla katechizowanych.

Więcej uwagi zagadnieniom związanym z rozwiązywaniem konfliktów w małżeństwie i rodzinie poświęcają autorzy programu *Świadek Chrystusa* (PNRL, s. 107–140). W sposób szczególnie uwidacznia się to w treściach proponowanych do podejmowania w III klasie liceum. Autorzy zwracają szczególną uwagę na powołanie młodych do małżeństwa i rodziny. W dziale tematycznym *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa* wprost proponują podejmowanie zagadnień dotyczących przezwycięzania konfliktów w rodzinie, zwłaszcza konfliktu pokoleń (por. tamże, s. 135). Cenne wydaje się tu powiązanie konfliktów w rodzinie

z obecnością osób starszych (por. tamże). Często bowiem, jak pokazują to wyżej analizowane badania psychologów i pedagogów, właśnie różnica wieku i tzw. luka pokoleniowa prowadzi do powstania sytuacji konfliktowych (por. tamże). Również powiązanie asertywności i czystości w rodzinie z problematyką konfliktów wydaje się zasadne. Badania psychologów potwierdzają bowiem, że zarówno brak umiejętności wyrażania własnych odczuć i przekonań, jak też niewierność i zdrada małżeńska niejednokrotnie znajdują się u podstaw sytuacji konfliktowych pomiędzy małżonkami i mają dezintegrujący wpływ na funkcjonowanie społeczne dzieci²⁶.

Obok wyżej wymienionych kwestii, w programie *Świadek Chrystusa* daje się zauważyć tematykę, która pozwala katechecie na odwołanie do konfliktów. Przykładowo takie nawiązanie do sytuacji konfliktowych w małżeństwie i rodzinie może mieć miejsce podczas omawiania zagrożeń życia rodzinnego (np. egoizmu, feminizmu, pornografii) i przekazywania obrazu rodziny jako wspólnoty przebaczenia (por. PNRL, s. 132, 133). Warto przy tej tematyce nawiązać do zróżnicowanych determinantów konfliktów w rodzinie. Również zapoznanie młodzieży z formami pracy nad sobą stwarza możliwość ukazania konstruktywnych sposobów rozwiązywania konfliktów i powiązania ich z samowychowaniem (por. tamże, s. 144). Wszystkie tego typu działania edukacyjne, zdaniem autorów programu *Świadek Chrystusa*, powinny mieć charakter porad, pracy zespołowej i ożywionych dyskusji, wzbogaconych np. o panel z udziałem specjalistów w zakresie rozwiązywania konfliktów w środowisku rodzinnym (por. tamże, s. 137, 138). Takie podejście do ukazywania młodzieży sposobów przetrwania konfliktów w rodzinie jest uzasadnione. Przyczynia się do wspomagania młodzieży w pozyskiwaniu rzetelnej wiedzy na temat sytuacji konfliktowych w małżeństwie i rodzinie, a pośrednio służy rozwijaniu związanych z tym umiejętności.

Niemal identyczne podejście do problematyki konfliktów w rodzinie daje się zauważyć podczas analizy programu dla szkół zawodowych, zatytułowanego *Z Chrystusem* (por. PNRZ, s. 141–160). Nowum stanowi tu zaplanowanie zagadnień z zakresu psychologii konfliktów w rodzinie w ramach korelacji treści nauczania religii z zagadnieniami bloku humanistyczno-społecznego. Już w I klasie autorzy proponują odwołanie do konfliktów i zasad ich konstruktywnego rozwiązywania, a w II klasie ponownie wymieniają tę tematykę. Dodatkowo w I klasie autorzy programu proponują nawiązanie do różnorodnych relacji osobowych i zachowań społecznych, co też sprzyja przekazywaniu wiedzy na temat konfliktów w rodzinie i sposobów ich rozwiązywania. I chociaż nie ma tu wyraźnego wskazania na sytuacje konfliktowe w małżeństwie i rodzinie, to jednak istnieje możliwość omawiania tego typu sytuacji jako jednego z rodzajów szeroko rozumianego konfliktu społecznego, o wyraźnym wymiarze interpersonalnym. Poza tym w II klasie szkoły zawodowej

²⁶ Por. O. Krieglewicz, *Inteligencja emocjonalna partnerów a zadowolenie ze związku i strategie rozwiązywania konfliktów w małżeństwie*, „Przegląd Psychologiczny” 48,4 (2005), s. 431–452; M. Ryś, *Jakość związku małżeńskiego...*, s. 57–67.

daje się też zauważyć tematykę związaną z zagrożeniami życia rodzinnego, co, podobnie jak w liceum, pozwala na powiązanie ich z czynnikami decydującymi o powstaniu konfliktów w rodzinie.

Pewnym novum treści programu *Z Chrystusem* są zapisy dotyczące agresji i przemocy w rodzinie. Takie zagadnienia też wiążą się z problematyką konfliktów i poszerzają spectrum dotyczące fenomenu sytuacji konfliktowych w rodzinie. Jednocześnie świadczą o dowartościowaniu różnych perspektyw tematycznych, które pośrednio wiążą się z problematyką konfliktów w rodzinie. Całość tych zagadnień zostaje wzbogacona o metodykę nauczania religii opartą na dialogu, a więc taką, która służy rozwijaniu umiejętności niezbędnych do prowadzenia negocjacji i mediacji czy też do rozwiązywania konfliktów z zastosowaniem propagowanej przez współczesnych psychologów i pedagogów metody bez porażek. Niewątpliwie takie właśnie procesy dydaktyczne wpisują się w proces nie tylko przekazywania młodzieży wiedzy o konfliktach, ale także wspomagania w rozwijaniu umiejętności niezbędnych do ich konstruktywnego rozwiązywania.

UWAGI KOŃCOWE

Na podstawie powyższej analizy można dostrzec pośrednie i bezpośrednie planowanie w dokumentach programowych szkolnej katechezy problematyki dotyczącej konfliktów w rodzinie. Fundamentalne znaczenie ma tu projektowanie zagadnień związanych z pozytywnymi sposobami rozwiązywania konfliktów. Jednak autorzy podstawy programowej katechezy i programu nauczania religii nie wymieniają konkretnych metod, o jakich należy rozmawiać z uczniami. Brakuje zatem uszczegółowienia tych kwestii. Bardzo ogólnikowe wzmianki nie pozwalają ocenić, na ile proponowane sposoby rozwiązywania konfliktów korespondują z osiągnięciami współczesnej psychologii i pedagogiki. Można jedynie przypuszczać, że autorzy podstawy programowej i programu nauczania religii zakładają uszczegółowienie tych kwestii w materiałach katechetycznych oraz w praktyce szkolnej. Co więcej, takie projektowanie zadań i treści programowych pozostawia swobodę w uszczegóławianiu tematyki katechez zarówno twórcom podręczników, jak też nauczycielom religii.

Wyzwaniem dla autorów serii podręczników do nauczania religii jest szczegółowa prezentacja propozycji programowych w zakresie przygotowania młodzieży do konstruktywnego rozwiązywania konfliktów w rodzinie. Owa tematyka powinna obejmować m.in. metodę bez porażek, mediację i negocjację prezentowaną w powiązaniu z wartościami chrześcijańskimi i szansą dla rozwoju więzi we wspólnocie małżeńsko-rodzinnej. Dlatego tak ważny jest wymiar etyczny i religijny omawianych sytuacji konfliktowych w rodzinie. Młodzież ze zinternalizowaną hierarchią wartości, dla której punktem odniesienia jest Dekalog, będzie potrafiła w każdej sytuacji odróżnić dobro od zła, dokona właściwych wyborów i podejmie dialog z innymi.

Dla procesu wspomaganie katechizowanych w nabywaniu umiejętności rozwiązywania konfliktów w rodzinie niezbędne są odpowiednie metody pracy podczas lekcji religii. Szczególną rolę mają tu do spełnienia, propagowane przez autorów analizowanych dokumentów programowych katechezy, działania edukacyjne oparte na pracy zespołowej i dialogu. Kooperacja w małych zespołach uczniowskich stwarza wiele okazji do wyrażania odmiennych stanowisk, interesów i potrzeb oraz poszukiwania rozwiązań satysfakcjonujących wszystkich uczestników zajęć. Służy zatem rozwijaniu umiejętności niezbędnych w pozytywnym rozwiązywaniu konfliktów.

Należy też mieć świadomość, że proces wspomaganie młodzieży w poszukiwaniu wiedzy i umiejętności konstruktywnego rozwiązywania konfliktów w rodzinie zależy głównie od katechety. Właśnie osobowość nauczyciela religii oraz jego kompetencje merytoryczne, metodyczne i komunikacyjne spełniają istotną rolę w rozwijaniu postaw etyczno-moralnych, bez których nie można właściwie rozwiązać sytuacji nacechowanych różnicą interesów i potrzeb poszczególnych osób w rodzinie. Rola katechety jest tym bardziej istotna, gdy będzie on potrafił nie tylko przekazać wiedzę na temat rozwiązywania konfliktów w rodzinie, ale także wspierać młodzież w rozwijaniu związanych z tym umiejętności.

THE TEACHING OF RELIGION IN SCHOOLS AS PREPARATION FOR YOUNG PEOPLE TO CONSTRUCTIVELY SOLVE PROBLEMS IN THEIR FUTURE MARRIAGE AND FAMILY

Summary

Religious education faces various educational tasks at school. The tasks focus on teaching and integral upbringing. They involve further and closer preparation of the youth to married and family life. Conflicts in married and family life and developing appropriate skills seem an essential thematic category for religious education. This article is aimed at finding answers to the following questions: how are the problems related to conflicts in married and family life dealt with in religious education classes at school and how is the task of the preparation of the youth to constructive conflict solving in married and family life carried out. While answering these questions, the religious curriculum at upper secondary school, lower secondary school, and at professional schools are referred to. In order to better understand the issue and to show it in the context of social science, first conflicts in married and family life are presented from a psychological and pedagogical perspective. Next, religious education matters are shown. The analyses carried out here are of theoretical nature only. They are based on religious curriculums at various types of comprehensive, secondary and professional schools.

Słowa kluczowe: katechetyka, konflikty w rodzinie, młodzież, nauczanie religii, rozwiązywanie konfliktów

Keywords: family conflicts, religious education, solving conflicts, teaching religion, young people